

● De leeuwen in Tsavo vallen tot op de dag van vandaag mensen aan. Dat blijkt niet oude en zieke, maar juist gezonde en jonge beesten te doen. Foto B. D. Patterson, The Field Museum of National History, Chicago

Leeuwen in Tsavo kregen smaak van mensenvlees niet zomaar te pakken Mysterie zonder manen

Dat ze mensen doden, staat buiten kijf. De leeuwen in het Keniaanse Tsavo hebben op dat punt zelfs een reputatie, maar kregen de smaak van mensenvlees niet zomaar te pakken. Opmerkelijk is bovendien hoe de mannetjes in dit sikhete gebied het 'hoofd' koel houden.

Morsdood zijn de "menseneaters van Tsavo", maar ze trekken in het Field Museum of National History in Chicago nog veel bekijks. Wat de beruchte leeuwen hebben uitgevreten, daarover doen de wildste verhalen de ronde.

Beide mannetjes terroriseren in 1898 maandenlang 3000 Indiase arbeiders die in Kenia bezig zijn met de bouw van een spoorbrug over de rivier de Tsavo, een belangrijke schakel tussen Mombassa en het Victoriameer. De beesten sluipen 's nachts het kampement binnen en sleuren weerloze werklieden uit hun tenten.

"Hun jachtmethode was zo geheimzinnig, perfect getimed en trefzeker, dat de arbeiders dachten dat het om duivels in leeuwendedaanten ging", schrijft luitenant-kolonel John Henry Patterson in zijn memoires. De Britse officier houdt toezicht op het project, dat door de nachtelijke aanvallen aanzienlijke vertraging oploopt. Honderden spoorwerkers nemen de benen en de achterblijvers gaan in staking. Vang de leeuwen, luidt hun eis. Patterson besluit een klopjacht op de rovers te openen. Pas na negen maanden slaagt hij erin het bloedorstige duo in een hinderlaag te lokken en neer te schieten.

Patterson is een gevierd man – tijdens lezingen gaat zijn verhaal erin als koeke. De leeuwen zouden ten minste 135 mensen hebben verslonden. De beschadigde huiden en schedels weet Patterson voor 5000 dollar aan het Field Museum te verpansen, een vermogen in die tijd. Zijn bestseller "The Man-Eaters of Tsavo" vormt in 1996 de basis voor de speelfilm "The Ghost and The Darkness". Tot ergernis van veel natuurwetenschappers vestigt juist deze Hollywood-productie het beeld dat alle Tsavoleeuwen notoire menseneaters zijn.

Runderpest

Een team van het Field Museum wil dit hardnekkige misverstand uit de weg ruimen of op zijn minst nuanceren en besluit in Oost-Afrika poolshoogte te nemen. Thomas P. Gnoske, die deel uitmaakt van de groep, wil het exacte aantal slachtoffers boven water krijgen. Hij vlooit authentieke verslagen van ooggetuigen na en leest de meest sensationele berichten.

Zijn speurtocht brengt aan het licht dat Pattersons informatie alermindst betrouwbaar is. De man noemt in eerste instantie 14 doden en houdt –naarmate zijn roem stijgt– uiteindelijk de score op 135. In het archief van de Keniaanse spoorwegmaatschappij in Londen staan echter 'slechts' 28 dode arbeiders geregistreerd. Gnoske sluit niet uit dat er onder de lokale bevolking eveneens veel slachtoffers te betreuren waren, maar die werden niet in de statistieken opgenomen. "Het werkelijke aantal doden zal een mysterie blijven."

Uit het bronnenonderzoek komt eveneens aan het licht dat er al lang voor de komst van de spoorwerkers in Tsavo menseneeters leeuwen actief zijn. Volgens Gnoske is er geen reden om bij deze dieren een erfelijk bepaalde voorkeur voor mensenvlees te veronderstellen. Integendeel, de mens zelf beïnvloedde deze specifieke keuze. Zo zaddelen de Europeanen het Afrikaanse continent in de tweede helft van de negentiende eeuw met runderpest op. Tussen 1891 en 1893 decimeerde deze plaag in Kenia ook de kuddes Kaapse buffels en andere prooidieren. Bovendien leidde de hevige jacht op olifanten –vanwege de aanhoudende vraag naar ivoor– tot een aanwas van doornige struiken op de savanne, waardoor grazers als zebra en gazzelle naar elders uitweken.

Tandpijn

"De leeuwen werden gedwongen tot een alternatief dieet. Op dat punt waren de omstandigheden gunstig, want er kwamen in die tijd veel mensen van de honger en de mazelen om. Verder vonden de vleeseters langs de oude karavaanroute in Tsavo genoeg dode en stervende slaven, achtergelaten door meedogenloze Arabische handelaren. Sommige bronnen schatten dat er jaarlijks langs dit beruchte traject minstens 80.000 mensen omkwamen." Gnoske noemt het aannemelijk dat de opportunistische katachtigen hun voedselpatroon daarop aanpasten.

Een andere mogelijkheid is dat een zeurderige tandpijn minstens een van de leeuwen tot een dieet van mensenvlees verleidde. Een röntgenfoto van een kaak bracht een ernstig abces aan het licht. "Ledere aanraking van die plek moet uiterst pijnlijk geweest zijn", vertelt dr. Bruce D. Patterson, geen familie van de andere Patterson, maar leider van het leeuwenonderzoek in Tsavo. "Dat maakte het bijna onmogelijk een prooidier met een beet in de nek of strot te doden. Een mens overmeesteren is een stuk minder belastend."

De zoöloog sluit niet uit dat dit de oorzaak van de tragedie in Tsavo was, al voegt hij er direct aan toe dat de leeuwen tot op de dag van vandaag nog steeds mensen aanvallen. "En dat blijken geen oude en zieke, maar juist gezonde en jonge beesten te doen. Zodra zij zich hieraan wenen, kunnen zij dit gedrag aan hun nakomelingen doorgeven, soms generaties lang."

De biologen van het Field Museum bogen zich ook over de hypothese of een hogere testosteronspiegel de Tsavoleeuwen parten

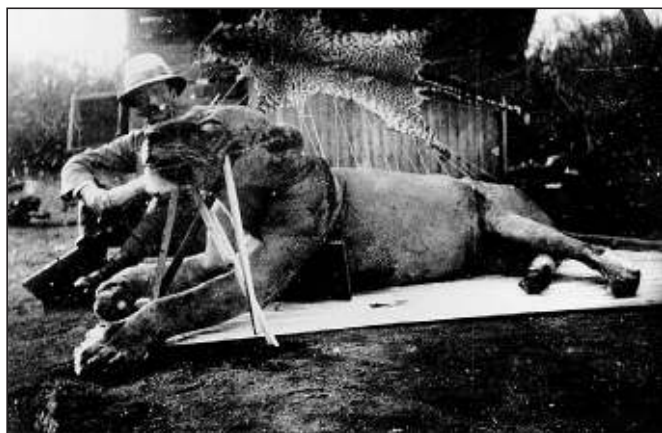
● Opmerkelijk is dat het gros van de mannetjesleeuwen in het oostelijk deel van Tsavo geen koninklijke manenkraag bezit.

Foto B. D. Patterson, The Field Museum of National History, Chicago

● Dr. Bruce D. Patterson neemt bij een verdoofde leeuw een bloedmonster af.

Foto Andrew Karanja

● John Henry Patterson poseert trots bij een van de menseneeters van Tsavo, die hij op 9 december 1898 schoot.

Foto The Field Museum of National History, Chicago

speelt. De geslachtshormonen zouden een mannetje er dan toe brengen een groter territorium feller te verdedigen tegen binnendringers. Feit is dat in deze regio grote troepen leeuwinnen door slechts één (agressief) mannetje worden geleid, terwijl groepen elders in Kenia juist kleiner zijn en andere mannetjes tolereren.

Momenteel leven er naar schatting 1100 leeuwen in Tsavo, een gebied half zo groot als Nederland. De weg van Mombassa naar de hoofdstad Nairobi verdeelt het grootste wildreservaat van Kenia in twee nationale parken. Tsavo West National Park is groen en heuvelachtig, terwijl Tsavo East National Park kurkdroog is; er leven ook minder prooidieren.

Namaakleeuwen

Opmerkelijk is dat juist in het oostelijk deel de leeuwen groter zijn en meestal ook zonder manen door het leven gaan. Een experiment met namaakleeuwen (voorzien van verwisselbare pruiken) toonde aan dat de manenkraag wel degelijk de functie heeft om soortgenoten te imponeren. Hoe weelderiger en donkerder de manendos, hoe bedreigender (en vaak sterker) de drager. "In het leven van een mannetje behoort een confrontatie met een rivaal tot de belangrijkste gebeurtenissen in zijn leven. Zo'n vreemdeling kan voor hem even gevaarlijk zijn als een gewapend mens. Een onbesedide actie kan ernstig letsel of zelfs de dood tot gevolg hebben."

Voor Patterson en zijn collega's blijven de manenloze mannen nog een ecologisch mysterie. "Sommigen denken dat ook hier de geslachtshormonen een rol spelen."

Zelf vermoedt hij dat de extreme leefomstandigheden die 'kaalheid' bepalen. Zijn team verzamelde gegevens over leeuwen uit 300 verschillende plaatsen en ontdekte dat de manen langer zijn naarmate de territoria hoger liggen en koeler zijn. Langdurige waterschaarste kan eveneens een rol spelen. In het Serengeti Nationaal Park in Tanzania, waar de leeuwen een koninklijke kraag ontwikkelen, valt vier keer meer regen dan in Tsavo East. "Hier in Kenia duurt het droogtezeizoen wel zes maanden. Er valt amper 30 centimeter water en het kwik loopt rond het middaguur op tot 38 graden Celsius. Een imposante pruij zou in dat geval een last zijn. Zo'n mannetje moet veel meer drinken en meer tijd in de schaduw doorbrengen. Tijdens het hijgen, waarmee warmte wordt afgevoerd, zou hij anders veel te veel vocht verliezen."

Lopend buffet

In het droge seizoen bivakkeren de grote katachtigen vooral bij de weinige nog resterende waterbronnen. Deze drinkplaatsen zijn een lopend buffet, want andere dieren verzamelen zich daar eveneens en zijn dan een gemakkelijke prooi. Zodra echter de regen valt, verspreiden de buffels, impala's en andere viervoeters zich, omdat zij ook elders hun dorst kunnen lessen. "De leeuwen moeten dan harder werken om een maaltijd te bemachtigen", zegt Patterson. "Vaak kiezen ze voor de gemakkelijkste optie en vallen buiten het park het vee van rondtrekkende herders aan. Elk jaar grijpen ze enkele honderden schapen, geiten en koeien. De veehouders op hun beurt gaan de probleemleeuwen te lijf met speren of gebruiken giftig aas." Patterson zoekt een oplossing voor dit conflict. Zijn team voorzorg leeuwen van halsbandzenders om beter inzicht in hun zwerftochten, jachttechnieken en prooikeuze te krijgen. "We weten nu dat een leeuw tijdens het regenseizoen voor gemiddeld 290 dollar schade aanricht. Voor de mensen die dat betreft is een dergelijke inkomstenderving een rib uit hun lijf. De herders kunnen het vee daarom beter ophokken en hun dieren net voor de regentijd verkopen. Op die manier omzeilen ze het jaarlijks terugkerende probleem."

Van belang is volgens hem dat de lokale bevolking zich realiseert dat de leeuwen ook geld in het laatje kunnen brengen. "De dieren fungeren als magneet voor toeristen." Als voorbeeld noemt hij de "ecovolunteer"-reizen die Earthwatch naar Tsavo aanbiedt. "De vrijwilligers nemen daadwerkelijk deel aan het veldonderzoek en brengen hun belevenissen de wereld in. Daardoor ontstaat hopelijk een beter beeld van de Tsavoleeuwen."

Een uitgebreide versie van dit artikel is te lezen op www.refdag.nl.

Willem H. Smith

Naar de leeuwen

"In één woord: fantastisch!" Laure Couvret was een van de Nederlandse "ecovolunteers" die een bijdrage leverden aan het project "Tsavo West Lion Conservation & Research". "In dit deel van Tsavo geldt vooral voor leeuwen de harde les van overleven in de natuur. De mannetjes moeten zelf op jacht, in tegenstelling tot soortgenoten elders in Afrika, die leeuwinnen dat werk laten opknappen. Ik heb de leeuwen meermalen gezien en gehoord en heb het idee dat ze behoorlijk intelligent zijn. Ze lieten ons weten dat ze er waren, terwijl zij goed wisten dat wij vanwege de dichte begroeiing niet in staat waren om dichterbij te komen." Ook Harry Blankespoor keerde afgelopen december enthousiast terug. "Ik was er helaas maar twee weken. Tijdens het monitoren, waarbij we ook andere zoogdieren telden, kwamen we de leeuwen twee keer live tegen. Een geweldige ervaring, om ze zo dicht te kunnen naderen."

Tot nu toe trokken ruim 300 vrijwilligers uit twintig landen naar Tsavo, de meesten via de milieuorganisatie Earthwatch, die dit jaar 35 jaar bestaat. Deelnemers speuren naar afdrukken van poten, verzamelen poep om te kijken wat de katachtigen eten en praten met de lokale Maasai. Een deel van de reisom komt het onderzoek ten goede.

Meer informatie: www.earthwatch.org.

Menseneeters in Den Haag

Er bestaat een foto van een leeuw die aan een menschedel knaagt. "Te heftig om te tonen", zegt Anne-Marie Boer. Met Jet Bakels stelde ze de interactieve tentoonstelling "Menseneeters, ben jij bang voor de boze wolf?" in het Haagse Museum samen, geschikt voor bezoekers vanaf 6 jaar. Tegelijk met de expositie verscheen hun kinderboek "Menseneeters. Koninklijke tijgers en heilige haaien", waarin ook aan de wolf, de krokodil, de leeuw, de beer en het luipaard afzonderlijke hoofdstukken zijn gewijd.

De interesse van de cultureel antropologen ging vooral uit naar de betekenis van gevaarlijke beesten voor mensen. "Menseneeters spelen wereldwijd een belangrijke rol in het dagelijkse en rituele leven van de mens. Ze belichamen zowel het kwade als het goede." Een haaienharnas van de Gilberteilanden, een schild met tijgerhuid, een jaguarpak uit Zuid-Amerika, een kroon met echte leeuwenmanen uit Ethiopië en tientallen andere voorwerpen tonen hoe de mens andere dieren angst (voor de dood), macht, status, overwinning en vruchtbaarheid betreft. Een met tijgerstrepen beschilderde staart van een F-16-gevechtsvliegtuig bewijst dat niet alleen primitieve volkeren daar een handje van hebben.

In de westerse wereld is er eerder sprake van angst dan van respect en bewondering. "Tegelijk vinden we gevaarlijke dieren aantrekkelijk en lenen we hun machtige en vaak mooie imago. We lopen in panterschoenen, rijden in een Jaguar en zelfs koningin Beatrix zit op Prinsjesdag op een leeuwentroon. Het was zeker niet onze bedoeling om allerlei mythen te ontmaskeren. Onze boodschap is: buig je angst om in kennis en verdiep je in het gedrag van deze dieren."

Het Museum in Den Haag toont tot en met 4 juni de expositie "Menseneeters, ben jij bang voor de boze wolf?". Het boek "Menseneeters. Koninklijke tijgers en heilige haaien" (uitg. Leopold, Amsterdam, 2005; ISBN 90 25846440; 109 blz.) kost € 15,95. Meer informatie: www.museum.nl.

● Keizer Menelik II van Ethiopië in 1896. Foto Museum

INHOUD

PAGINA 16

Bij psychische klachten snel weer aan de slag gaan beter dan thuiszitten.

PAGINA 17

"Gigantische mogelijkheden voor bio-brandstoffen."

Eindredactie: W. van Hengel